

5.8 Інтернаціоналізація – необхідний крок у зберіганні системи вищої медичної освіти в Україні в умовах воєнного стану

5.8.1 Проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні

5.8.1.1 Особливості дистанційного навчання в системі вищої медичної освіти в умовах воєнного стану

У зв'язку з військовим вторгненням Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року був оголошений воєнний стан та прийнято рішення про впровадження у закладах вищої освіти дистанційної форми навчання [380]. Сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, отримала безпрецедентний виклик – виклик війною. Необхідно було приймати нові рішення, щоб забезпечити якісну освіту, зберегти здоров'я та життя учасників освітнього процесу.

Освіта в умовах війни – це діяльність в режимі особливої відповідальності, працездатності, наполегливості, єдності та невичерпної сили творення нової історії України!

Технології дистанційної освіти досить активно та успішно впроваджуються в систему вищої медичної освіти України в умовах пандемії COVID-19 з 2020 року. Напрацьовані останнім часом методології та прийоми є основою для побудови дистанційного навчання під час воєнних дій, однак потребують удосконалень, оскільки під час війни освіта, населення та країна стикаються із новими, невирішеними до цього часу проблемами.

Воєнним станом називають правовий режим, який вводиться у двох випадках – в разі збройної агресії чи її загрози. Також введення воєнного стану є необхідністю, коли існує небезпека для незалежності чи територіальної цілісності держави. Щоб протидіяти агресору, органи державної влади, військове командування, державні адміністрації та органи місцевого самоврядування змінюють свої повноваження [381]. Воєнний стан поширюється на всіх, хто перебуває на територіях, на яких він оголошений: поліцейські, пожежники, лікарі, підприємства, всі громадяни та іноземці. Також він стосується всіх учасників освітнього процесу – викладачів та студентів, що навчаються в

закладах вищої освіти. В умовах воєнного стану навчання в усіх закладах освіти, за можливості, здійснюється дистанційно.

Державна служба якості освіти України у співпраці з ініціативою «Система забезпечення якості освіти», що впроваджується в межах проекту Уряду Канади «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), розробили поради для керівників вищих закладів освіти щодо відновлення освітнього процесу в умовах війни:

- Варто вивчити спроможність закладу вищої освіти. Важливо морально підтримати освітян, вивчити ситуацію в колективі, оцінити психологічну готовність педагогів працювати в умовах війни.
- Освітній процес важливо адаптувати так, щоб навчання не перевантажувало студентів та педагогів. Домашні завдання повинні бути спрощеними.
- Важливо залучати до освітнього процесу психологів із громади, які готові на волонтерських засадах допомагати студентам і вчителям подолати стрес, а вимушено переселеним – також адаптуватися до нового середовища та почуватися в ньому більш комфортно.
- Заклад вищої освіти має створювати можливості для спілкування студентам, зокрема організовуючи гурткову роботу, волонтерські проекти тощо.
- Потрібно проводити навчання педагогів принципам турботи про себе та захисту від вигорання.

Керівники закладів вищої освіти, незважаючи на активні бойові дії, повинні: надавати освітні послуги в обсягах, встановлених програмами та планами; виконувати заходи цивільного захисту на особливий період відповідно до планів; повідомляти учасників освітнього процесу про виникнення надзвичайних ситуацій, інформувати їх стосовно меж поширення, наслідків, способів та методів захисту, а також дій, обов'язкових до виконання в разі виникнення надзвичайної ситуації; здійснювати заходи, направлені на захист учасників освітнього процесу в разі виникнення надзвичайних ситуацій;

залучати додаткові сили та засоби у випадку виникнення надзвичайних ситуацій; створювати та при необхідності використовувати об'єктові матеріальні резерви з метою запобігання надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків; інформувати про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть призвести до припинення надання освітніх послуг [382].

В умовах воєнного стану заклади вищої освіти повинні в найкоротші терміни адаптуватися до подій, що відбуваються, для того, щоб виконувати свій основний обов'язок – забезпечувати навчальний процес і одночасно безпеку студентам та викладачам. Необхідно створити дистанційну координацію роботи всіх спеціалістів, що потребує використання електронних технологій не тільки для навчання, але і для управління освітніми процесами чи забезпечення електронного документообороту тощо. В умовах воєнних дій робота персоналу в стінах закладу освіти стає ризиковою для життя та здоров'я, тому повинна бути також організованою дистанційно. Необхідно повністю відмовитися від паперових документів, запровадити практику цифрових підписів та забезпечити цифровізацію усіх ділових процесів. Доцільно створити єдину платформу управління закладом вищої освіти.

Дистанційна освіта потребує створення безпечного та здорового освітнього середовища під час воєнних дій. Водночас частина студентів і викладачів перебувають у небезпечних зонах – на територіях ведення бойових дій або тимчасово окупованих територіях – і можуть не мати можливості долучитися до нього. Студенти або викладачі, які перебувають у відносній безпеці, можуть не мати доступу до інтернет-покриття або не мати технічних засобів. Кожного дня у більшості областей України оголошується повітряна тривога, під час якої потрібно пройти в укриття. Це може прямо впливати на організацію освітнього процесу та переривати його.

Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилася в межах України або за кордон. Багато педагогів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях та потребують особливої підтримки

держави. Деякі заклади освіти були фізично зруйновані. Частина працівників закладів освіти через воєнні дії в нашій країні були вимушені виїхати за її межі та продовжують працювати дистанційно.

5.8.1.2 Законодавчо-правове забезпечення дистанційної освіти

Відповідно до статті 60-2 Кодексу законів про працю України, дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на своєму робочому місці. Чинне законодавство не встановлює жодних територіальних обмежень щодо робочого місця працівника в умовах дистанційної роботи. Педагогічні працівники цілком правомірне можуть здійснювати педагогічну діяльність з використанням дистанційних технологій, перебуваючи за межами України.

Створення безпечного та здорового освітнього середовища під час війни потребує особливої уваги до психоемоційного стану здобувачів освіти. Студенти можуть проявляти небезпечну поведінку, мати суїцидальні думки та прояви аутоагресії, боятися втратити себе, своє місце, життя, близьких, можуть радикально сприймати ситуацію, адже звичний світ зруйнувався. З учнями слід ділитися досвідом, розмовляти, допомагати знизити емоційне напруження, пояснювати, що всі почуття та реакції зараз природні, а все, що зараз відбувається – це тимчасово, не на все життя. Перш за все потрібно задекларувати “завдання виживання” – заспокоїти людину тощо.

Треба зауважити наявність в Україні національних ресурсів психологічної допомоги населенню. Національна психологічна асоціація з початком військових дій зібрала психологічний консультативний центр для тих, хто переживає паніку, тривогу та постійний стрес. Міністерство освіти і науки України з сертифікованими психологами Асоціації інноваційної та цифрової

освіти запустили щоденні онлайн зустрічі. Цілодобова безплатна платформа для психологічних консультацій “Розкажи мені” (<https://tellme.com.ua/>) була створена Інститутом когнітивного моделювання МОЗ.

Також корисними джерелам можуть бути наступні:

- поради швидкої допомоги з кризового реагування у ситуації розгубленості, під час панічних атак, під час стресу та паніки, якщо шок у людини поруч.
- психологічна турбота – добірка відеороликів на сайті МОН;
- рекомендації з психологічної допомоги від МОЗ;
- від національної гарячої лінії для молоді Громадської організації «Ла Страда-Україна» рекомендації щодо того, як допомогти людині впоратися зі стресом, розроблені завдяки підтримці Child Helpline International та NATAL Israel;
- поради для дорослих про те, як зберігати свій ресурс, створені в межах «Проекту «Національна гаряча лінія для дітей та молоді» ГО «Ла Страда-Україна» за фінансової підтримки UNICEF Ukraine та уряду Німеччини;
- посібник ВООЗ першої психологічної допомоги для працівників на місцях щодо того, як надавати підтримку людям одразу після надзвичайно стресових подій.

Дбання щодо психоемоційного стану учасників освітнього процесу є запорукою розвитку посттравматичного стресового розладу, депресій, розладів адаптації, тривожних розладів у майбутньому.

Дистанційне навчання – якісно новий, прогресивний вид освіти, що вимагає високого рівня професіоналізму науково-педагогічних кадрів та потребує відповідних інтелектуальних та часових ресурсів від слухачів при самостійному опрацюванні матеріалу. Створення сучасної дистанційної освіти вимагає розробки спеціальних засобів організації і супроводу навчального процесу. Удосконалення такої системи в вищій школі є основою для подальшого розвитку та переведу усталених традиційних форм освіти на новий якісний рівень.

Однією з найважливіших складових дистанційної освіти є навчальні комплекси. Методології побудови навчальних комплексів висуваються жорсткі умови, оскільки ефективність освіти залежить від того, яким чином студент зможе самостійно засвоїти навчальний матеріал. Доцільнішим є поєднання паперових носіїв інформації, аудіо- та відеозаписів, електронних ресурсів, що створює можливість вибору найбільш доступного та прийняттого матеріалу.

Ефективність навчання при дистанційної освіти залежить також від можливостей оперативного зв'язку студента з викладачем і форми їх комунікації. Без належного контакту неможливо створити ефективну систему навчання. Останнє потребує постійного вдосконалення педагогічного рівня викладача.

5.8.1.3 Особливості сучасного ринку освітніх послуг

В умовах складного ринку освітніх послуг перед системою освіти ставиться завдання задовільнити попит різних груп населення у вивченні окремих дисциплін або циклів, в перепідготовці, зміни модусу подання матеріалу. Це вимагає удосконалення рівня технічного та комп'ютерного забезпечення, створення сучасних електронних ресурсів, підручників, програмного забезпечення, підготовки кадрів розробників курсів для дистанційної освіти, удосконалення системи контролю якості навчання, розробки нормативно-правового забезпечення цієї форми освіти.

Інформаційні технології приносять можливість і необхідність заміни самої моделі навчального процесу на нову креативну модель: за допомогою сучасного технологічного та технічного забезпечення моделюється життєва ситуація або процес, студенти під керівництвом викладача проявляють творчі здібності для аналізу модельованої ситуації і виробляють рішення на поставлені завдання.

На сьогодні існує багато інструментів та програмних продуктів, розроблених спеціально для дистанційної комунікації: Microsoft Teams, Google Classroom, Moodle, YouTube, Google Docs, Twitter, Skype, WordPress, Dropbox. Google Classroom є безкоштовним веб-сервісом, який використовується для обміну файлами. Завантаження робіт, їх редагування, оцінка тестів та

контрольних робіт – основні функції сервісу. Microsoft Teams вважається більш спрощеним варіантом системи управління навчанням, дозволяє навчальній групі спілкуватися та здійснювати обмін файлами. Система Moodle має досить широкі функціональні можливості, включає великий набір різних ресурсів та елементів: файли, веб-сторінки, форуми, тести, завдання, глосарії, опитування, чати, лекції, книги, семінари, wiki, SCORM-об'єкти. До переваг інформаційно-освітнього середовища Moodle відносять комунікативність, прозорість та безкоштовність.

5.8.1.4 Позитивні та негативні риси дистанційної медичної освіти

Водночас, організація дистанційного навчання студентів в умовах воєнного стану має певні проблеми: нестабільне інтернет-покриття через відсутність інтернету в регіонах, де проводяться бойові дії, відсутність персональних комп'ютерів через втрату майна, перевантаження освітніх Інтернет-ресурсів, брак кадрів в зв'язку із смертю, переїздом в безпечні регіони чи відсутністю інтернет-покриття, брак часу та ресурсів (фінансових, інформаційних, людських та інших), психологічна неготовність до навчання (низька самодисципліна, труднощі в оволодінні навчальним матеріалом, утруднена комунікація з викладачем), складність оцінки знань (відсутність можливості спостереження за виконанням завдань), недостатність спілкування з викладачем, нестача практичних занять.

Проблема організації дистанційного навчання в умовах воєнного стану має декілька аспектів. З одного боку, виникають труднощі зі сторони закладу вищої освіти та викладачів, пов'язані з розвитком електронного освітнього середовища, з готовністю професорсько-викладацького колективу викладати в умовах воєнного стану в режимі онлайн, з розробкою електронних навчальних матеріалів, що відповідають організації якісного навчального процесу. З іншого боку, якість навчання залежить від рівня навчальної мотивації студентів, яка значно знижується в екстремальних умовах, наявності технічної можливості отримати дану освіту.

Аналіз якості дистанційного навчання в системі вищої медичної освіти в умовах воєнного стану проводився шляхом опитування та анкетування науково-педагогічних працівників клінічних кафедр (n=32) та студентів (n=90) 6 курсу Одеського національного медичного університету. Введення дистанційних технологій в освітній процес викликало ряд складнощів як для викладачів, так і студентів. На думку 26 викладачів (81,25%) і 48 студентів (53,33%), навіть докладний ілюстрований виклад матеріалу не замінював живого спілкування, при якому педагог може розставити акценти на найбільш значущих або важких, з позиції вивчення, моментах. Не було чіткого уявлення про якість засвоєння матеріалу: чи все зрозуміло, чи всі розділи вивчені в достатньому обсязі. В результаті обмеженого часу, суттєво був зменшений об'єм зворотного зв'язку. Студенти часто формально переглядали навчальні матеріали: статті, презентації, лекції, міжнародні керівництва, документи ВООЗ, посилання на літературні джерела. Тестові завдання виконувались найбільш активними учнями, після чого відповіді передавались решті групи. Схожа тенденція спостерігалась і під час виконання ситуаційних клінічних завдань. У частини студентів була відсутня мотивація вивчати лекції в презентаціях. 76 студентів (84,44%) відмічали складнощі під час використання техніки, пов'язані з низькою швидкістю та перевантаженістю інтернет-зв'язку, використанням безкоштовних (обмежених за часом) версій комунікаційних програм, відсутністю комп'ютерів у деяких студентів, використанням застарілих операційних систем, що не підтримують освітні платформи ZOOM, Microsoft Teams, месенджери і соціальні мережі (Viber, WhatsApp, Telegram, Skype, Youtube). В результаті чого відбувалися зупинки в організації освітнього процесу. 28 викладачів (87,50%) відзначили, що підготовка до дистанційних занять супроводжувалася високою трудомісткістю розробки електронних курсів і значними витратами часу для розміщення лекційних матеріалів, тестових завдань, ситуаційних клінічних завдань на електронних ресурсах. Викладачами було зазначено значне збільшення професійного навантаження. На думку 30 викладачів (93,75%), дистанційна атестація не дозволяла об'єктивно оцінити рівень реальних знань студентів.

Відзначалася суттєва невідповідність між екзаменаційною оцінкою та поточною успішністю. Після аналізу тестових завдань було виявлено, що більшість відповідей були списані; тоді як після аналізу відповідей на клінічні ситуаційні задачі та трактування результатів інструментальних досліджень були виявлені принципові помилки, що демонструють недостатність як базових знань, так і клінічного мислення у студентів.

Незважаючи на деякі недоліки, в майбутньому дистанційна форма навчання в медичних вузах займе місце в навчальному процесі. За відсутністю форс-мажорних ситуацій використання комбінованої форми навчання цілком виправдане і дозволяє без втрати якості навчання суттєво економити час викладачів і студентів, а також більш раціонально використовувати аудиторний фонд. У дистанційному режимі можуть проводитися лекції, веб-заняття з актуальних проблем медицини із залученням експертів-фахівців (дистанційний урок, семінар, конференція, ділова гра), поточний, рубіжний і проміжний тестовий контроль знань. У дистанційному форматі можна вирішити всі завдання медичної освіти, крім формування мануальних навичок і організації виробничої практики. В очній освіті доцільне використання можливостей систем дистанційного навчання для створення навчальних посібників, тренажерів когнітивних навичок, ситуаційних клінічних завдань, тестових завдань. Необхідно вдосконалювати відповідне навчально-методичне забезпечення процесу дистанційного навчання, впроваджувати нові форми викладання для підвищення рівня мотивації студентів.

Відсутність постійного Інтернету може бути подолана наявністю відеоуроків, лекцій, інтерактивних матеріалів. Відсутність персонального комп'ютера або його несправність може бути компенсована використанням інших пристроїв з доступом в інтернет (планшетів, смартфонів тощо). Навантаження на навчальні Інтернет-ресурси долаються створенням банку відповідних електронних методичних матеріалів, які можна завантажити в будь-який зручний час. Викладачі роблять запис лекцій або відеоуроків та викладають їх на електронних ресурсах Університету. Це дозволяє викладачеві суттєво

скоротити свої трудовитрати в майбутньому, перегляд лекційного матеріалу здійснюється студентами самостійно, а онлайн-зустріч переходить в формат двосторонніх комунікацій. Цікавою та новаторською є можливість поєднання запису відео-уроку із використанням інфографічних матеріалів, які роблять навчання більш наглядним, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалів. Брак кадрів усувається підвищенням кваліфікації викладачів та залученням спеціалістів галузі ІТ сектору для удосконалення онлайн платформ. Психологічна готовність студентів до дистанційного навчання формується проведенням спеціальних занять із залученням психолога, зміною системи мотивації, що орієнтована на застосування індивідуального підходу в процесі навчання. Складність з перевіркою знань долається створенням автоматичного контролю завдань в онлайн-системі, тестами, вправами для групової перевірки, взаємоперевіркою тощо.

Створення перспективної моделі дистанційної освіти потребує в майбутньому фундаменталізації медичної освіти на всіх рівнях, реалізації концепції випереджаючої освіти, широкого використання методів інноваційного та розвиваючого навчання на основі застосування сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, підвищення доступності якісної освіти.

Своєчасне та оперативне впровадження дистанційного навчання в умовах воєнного стану дало можливість максимально зберегти кадровий склад закладів вищої медичної освіти, продовжити навчання без небезпечних для життя щоденних поїздок до закладів вищої освіти студентів і викладачів, зацікавити учасників освітнього процесу впроваджувати сучасні інтерактивні технології, а в результаті розвинути дистанційний формат навчання в єдине інформаційно-освітнє середовище університету, розширити електронну навчально-методичну основу університету та зберегти колишній освітній потенціал.

5.8.2 Завдання з управління якістю освітніх послуг

Сучасна національна політика в галузі вищої освіти спрямована на якнайшвидше подолання існуючих відмінностей у стандартах освіти ЄС та

України. Ця політика реалізується на тлі ринку освітніх послуг, що формується, і для якого характерні, по-перше, поява нових, недержавних, юридично незалежних структур, націлених на отримання прибутку від надання освітніх послуг, а по-друге, виникнення жорсткої конкуренції між вищими навчальними закладами різної форми власності у боротьбі за абітурієнта та соціальне замовлення (випуск спеціалістів для певної галузі).

Існуюча в Україні жорстка вертикаль управління вищою освітою в країні увійшла в історичну суперечність із реальними потребами суспільства, що динамічно розвивається. Ринкова система потребує автономізації системи вищої освіти. Поняття «університетська автономія» – не новина в Україні. Мінімум останні п'ять років ідея університетської автономії іноді ставала предметом дискусій на міжнародних конференціях, семінарах, у кулуарних розмовах. Сім років тому вісім українських університетів – Харківський, Дніпропетровський, Харківський, Дніпропетровський, Донецький, «Києво-Могилянська академія», Український католицький університет (Львів), Університет економіки та права «Крок» (Київ) за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» утворили консорціум. для експериментального впровадження основ університетської автономії в українській вищій освіті.

Однак, за своєю суттю, ця специфічна форма автономії стосувалася не стільки академічних свобод чи переваг самоврядування, скільки пільг у сфері господарської та фінансово-економічної діяльності, а з цієї причини не призвела до модернізації педагогічних технологій та не привнесла до старої консервативної системи управління освітою якийсь інноваційний елемент, що підвищує якість підготовки випускників вищих навчальних закладів. Таким чином, проблема слабкої конкурентоспроможності національної школи вищої освіти має системний характер.

Сучасне уявлення про якість послуг або продукції ґрунтується на принципі найповнішого виконання вимог та побажань споживача. За всієї складності та численності потреб людського суспільства міжнародний досвід регулювання ринкових відносин призвів до виникнення низки стійких інтелектуальних

моделей, що підтверджують практично правомірність закладених у яких ідей і концепцій. Дотримання рекомендацій даних концепцій чи моделей дозволяє розробникам та виконавцям будь-яких послуг мати суттєві конкурентні переваги перед аналогічними організаціями. Ось чому розробка механізмів адаптації національних освітніх стандартів до міжнародних є дуже актуальним завданням.

Одним із стабілізуючих факторів в управлінні різними галузями та установами за кризових умов є чітка робота систем менеджменту якості, розроблених, впроваджених та підтримуваних у робочому стані на основі вимог міжнародних стандартів якості (International Standard Organization) серії ISO 9000. Ці стандарти є групою міжнародних стандартів з управління якістю та забезпечення якості, розроблених незалежною організацією ISO (The International Organization for Standardization). З 1.10.2001 року вимоги міжнародних стандартів якості серії ISO 9000 визнані Держстандартом України (наказ №317 від 27 червня 2001 року) та є обов'язковими для організацій, які бажають запровадити міжнародну систему управління якістю продукції або послуг.

Основу перелічених стандартів становить задокументований системно-процесний підхід до будь-якої сфери виробництва продукції або послуг. Наслідуючи вимоги зазначених стандартів, галузь освіти необхідно розглядати як специфічну відкриту систему з її внутрішніми законами розвитку, але, що найважливіше, як керований безперервний технологічний процес, тобто як «індустрію освіти», для якої характерні всі ознаки індустріальних технологій:

1. Вхідні потоки (вивчення ринку, селекція абітурієнтів на основі оцінки вихідних (базових) знань, матеріально-технічна оснащеність навчальних закладів, людські ресурси, фінансові потоки та ін.);

2. Власне освітній процес (технології навчання та виховання необхідних знань, умінь, морально-вольових якостей та інших вимог практики);

3. Вихідні потоки (атестація випускників, їх розподіл, оцінка задоволеності замовників освітніх послуг та інше).

Необхідною складовою цієї концепції є уявлення про єдину, замкнуту систему управлінських дій, що забезпечують гарантований рівень очікуваної якості. Подібна система зветься «петлі якості» (далі – ПЯ), яку стандарт визначає наступним чином: «ПЯ – концептуальна модель взаємозалежних видів діяльності, що впливають на якість на різних стадіях від визначення потреб до оцінки їхнього задоволення» [383].

У педагогічній практиці, що розглядається як регульований, безперервний навчально-виховний процес, ми виділяємо наступні складові (ланки) ПЯ:

1. *Маркетингова* (вивчення нових потреб суспільства, ринків праці, якості продукції ринку освітніх послуг, моделей та кількості необхідних фахівців колишньої та нової формацій, вивчення «очікувань клієнтів»).
2. *Проектна* (розробка освітнього стандарту та кваліфікаційних вимог до кожної конкретно очікуваної моделі випускника чи спеціаліста, обґрунтування програм та обсягів навчання).
3. *Методологічна* (розробка та впровадження педагогічних освітніх методик та технологій).
4. *Ресурсна* (забезпечення освітнього процесу матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами).
5. *Виконавча* (власне процес навчання).
6. *Атестаційна* (випробувальний чи кваліфікаційний контроль випускників).
7. *Аналітична* (моніторинг затребуваності випускників щодо їх розподілу та працевлаштування, аналіз досягнутих результатів).
8. *Коригуюча* (коригувальні дії за результатами аналізу).

Впровадження подібної моделі ПЯ у практику пов'язано з низкою об'єктивних труднощів, що ускладнюють виконання міжнародних стандартів якості в повному обсязі. Натомість, зміст цих труднощів безпосередньо пов'язаний з типом сектора освітніх послуг. У державному секторі, наприклад, надмірна централізація управління вищими навчальними закладами, що зберігається, не дозволяє ВНЗ автономне і оперативне реагувати на запити ринку, змінювати тематику або обсяги викладання (1-а та 2-а складові ПЯ).

Яскравий приклад командно-адміністративного підходу в управлінні державними освітніми закладами – тотальна «болонізація» навчальних програм, що виключає право самостійного вибору стратегії розвитку того чи іншого ВНЗ. В умовах бюджетного та кадрового дефіциту (4-та складова ПЯ) державним установам все важче та важче забезпечити освітні технології сучасними методичними та технічними засобами, складніше утримати на робочих місцях високо-кваліфікований персонал педагогів вищої школи.

Сильною стороною державного сектору є односторонні привілеї державних структур в сертифікації і ліцензуванні ВНЗ недержавного сектора, проведенні оцінки якості підготовки їх випускників, атестації викладачів. При такому стані справи для держустанов галузі вищої освіти 7-а і 8-я складові ПЯ відіграють другорядну роль, оскільки не впливають на їхню конкурентоспроможність. Найбільш проблемними складовими ПЯ у державному секторі галузі є: 1 - маркетингова, 2 - проектна, 4 - ресурсна, 7 - аналітична та 8 - коригуюча. Диференціальні відмінності параметрів ПЯ в різних секторах галузі показані в таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості процесу освітніх технологій у державному та недержавному секторах галузі на основі характеристик "петлі якості"

Процесні складові ПЯ	Наявність конкурентних переваг		Наявність проблем об'єктивного характеру	
	Державні установи	Недержавні установи	Державні установи	Недержавні установи
1. Маркетингова	Ні	Є	Є	установи
2. Проектна	Ні	Є	Є	Ні
3. Методологічна	Ні	Є	Є	Ні
4. Ресурсна	Є (кадри)	Є(фінанси)	Є (фінанси)	Ні
5. Виконавча	Є	Невідомо	Ні	Є (кадри)
6. Атестаційна	Є	Ні	Ні	Невідомо
7. Аналітична	Ні	Є	Є	Є
8. Коригуюча	Ні	Є	Є	Ні

Для навчальних закладів недержавного профілю, що повною мірою використовують у своїй діяльності механізми ринкових відносин, 1-а та 2-га

складові ПЯ є органічними процесами їх діяльності. Тим не менш, потреби ринку освітніх послуг, що швидко змінюються, пред'являють підвищені вимоги до методології освітніх послуг (3-я складова) і наявності адекватно підготовленого кадрового складу ВНЗ (4-я складова). Проблемною складовою для недержавних ВНЗ є шоста, атестаційна, в силу прерогативи державних служб на заключну оцінку рівня кваліфікації, компетенції, оснащеності та інші кваліфікаційних параметрів недержавних установ, що надають освітні послуги. В тому числі, державний сектор, зберігаючи за собою привілеї контролюючого та ліцензуючого органу, позбавляє недержавні установи їх конкурентних переваг, що досягаються в 1, 2, 7 та 8 складових ПЯ.

Перетин інтересів двох секторів (державної та недержавної) галузі освіти відбувається у 4-й складовій, у питаннях кадрового забезпечення сучасних освітніх технологій. Відсутність вагомих стимулів (низька заробітна плата, падіння престижності роботи викладача, складне просування по службі, політизація педагогічної діяльності та ін.) для працюючих в держустановах має наслідком перехід висококваліфікованих кадрів у недержавний сектор.

Таким чином, вищому керівництву тієї чи іншої установи вищої освіти, яка прийняла рішення про підвищення конкурентної спроможності керованої ним установи, необхідне створення особливої атмосфери серед кадрового складу ВНЗ, спрямованої на підтримку впевненості в тому, що вимоги, що пред'являються до якості знань випускників ВНЗ, будуть виконані за рахунок узгодженої роботи всіх складових ПЯ: починаючи від вивчення очікувань замовника (галузеві державні та недержавні замовлення), формування необхідних методологій, фінансових та кадрових ресурсів, мотивованої професійної діяльності педагогів та закінчуючи моніторингом безперервного процесу навчання та об'єктивною атестацією випускників.

Вся сукупність систематичних управлінських дій, спрямованих на підтримку та створення оптимальних умов функціонування кожної складової ПЯ задля досягнення кінцевої мети – засвоєння необхідного рівня знань, умінь та навичок випускниками називається забезпеченням якості освітніх технологій.

Стандарт серії ISO 9001 покладає всю відповідальність щодо забезпечення якості продукції або послуг на вище керівництво установи, яка згідно з вимогами стандарту, зобов'язане представити свою політику в галузі якості перед своїми співробітниками, створити оптимальну структуру управління якістю та забезпечити всі робочі місця посадовими інструкціями.

Таким чином, реальне лідерство у сфері якості вищої освіти формується через політику якості, сформульовану керівництвом галузі чи установи, з подальшим створенням умов для продуктивної роботи всіх складових «петлі якості», що гарантує заданий рівень якості освітніх послуг. Виконання подібних вимог можливе лише за умови ресурсної, тактичної та стратегічної автономії ВНЗ, для яких виконання державного замовлення є лише частиною більших планів та амбітних програм.

5.8.3 Інбридинг як ризиковий фактор в академічному середовищі України

Сутність інбридингу в академічному середовищі полягає в тому, що ВНЗ приймає на науково-педагогічну роботу своїх власних випускників. З погляду політики формування академічних кадрів, що зберіглася з радянських часів, це позитивний фактор, що формує «наступність поколінь», формування, розвиток та продовження шкіл видатних вітчизняних учених, предмет гордості університетських музеїв, що підтверджують вірність принципам та школам різних професорів, які очолювали ті чи інші напрями наукового розвитку. У музеї Одеського національного медичного університету чимало експонатів, що підтверджують народження та продовження шкіл академіка О.О. Богомольця, М.О. Ясиновського, Б.Я. Резніка – особистостей, що залишили яскравий слід з історії розвитку вітчизняної медицини, створили свої науково-педагогічні школи.

Разом з тим, вивчення досвіду кращих світових наукових колективів показує, що академічний інбридинг не настільки привабливий, яким здається і таїть у собі ряд принципових протиріч і ризиків.

Один з таких ризиків – інституційні обмеження, тобто ті рамки громадських відносин, які склалися та офіційно закріплені адміністрацією тієї чи іншої установи та впливають із правового поля МОЗ чи МОН України. Інституційні ризики мають різні рівні прояву.

По-перше, усталена традиція приймати «своїх» суттєво заважає запрошенню та працевлаштуванню найкращих претендентів на робоче місце як серед українських, так і іноземних фахівців на міжнародному ринку праці.

По-друге, стаючи частиною корпоративного вузівського мікроклімату, академічний інбридинг істотно гальмує впровадження будь-яких свіжих перспективних нововведень, оскільки вони «ламають священні традиції». В умовах реформи вищої освіти втілення нових наукових напрямів зустрічає прихований чи явний опір.

По-третє, академічний інбридинг стабілізує та увічніює ієрархічну піраміду вертикальних відносин у вузі, що часом створює культ керівництва, стагнацію у розвитку установи, появі нездорових відносин між співробітниками вузу.

Співробітники клінічних та теоретичних кафедр, де поширений академічний інбридинг, повністю націлені на гармонізацію звичних патерналістських відносин викладацького складу та керівництва кафедри чи адміністрації ВНЗ. Привнесення іншого погляду на предмет дослідження, відмова від малопродуктивного напрямку діяльності сприймаються вузівською елітою як «зрада інтересів вузу та виклик єдності професорсько-викладацького складу». Якщо поглянути на наукову тематику молодих дисертантів, стане видною однорідність і принципова схожість їх «наукових розробок», кінцевий результат яких заздалегідь відомий, оскільки йде вивчення одного й того ж явища лише різними методами. Такі роботи не мають високої наукової цінності. Їх важко опублікувати у «скопівських» журналах, у яких зовнішня незалежна рецензія грає провідну роль. Однак, подібні роботи легко опублікувати у власних наукових журналах, де контроль за плагіатом, за статистичною достовірністю проводяться вкрай рідке. Цінність роботи визначається її новизною, а не

«авторитетом» наукового керівника роботи - продовжувачем «наукових традицій».

В Одеському національному медичному університеті на різних кафедрах працює від 60 до 85% працівників, які здобули освіту в рідному університеті. В роботі [384] зазначається, що однією з причин традиції академічного інбридингу, що склалася за радянських часів, стала низька оплата праці вузівських працівників, фінансова неможливість переїзду в інші міста та придбання квартири в новому місті. З іншого боку, низька пенсія змушує керівників кафедр залишатися у виші, отримуючи пенсію та зарплату одночасно. Подібна ситуація лише зміцнює нетерпимість керівництва кафедр до критичних зауважень чи пропозицій нових молодих співробітників, гальмує їхню ініціативу, перетворюючи їх на інсайдерів від науки.

Таким чином, нівелюється чудовий принцип академічної мобільності науково-педагогічних кадрів, оскільки інсайдерська активність у вузі концентрується на адміністративних обов'язках, педагогічній роботі, активній роботі в вузі, семінарських заняттях та міжкафедральних взаємодіях.

На противагу інсайдерській, аутсайдерська активність співробітників пов'язана з міжвузівськими взаємодіями як усередині країни, так і за кордоном, пошуками грантів на актуальні питання сучасності, зі створенням стартапів та участю у плануванні стратегічних напрямків.

Ще одним ризиком академічного інбридингу є поступове зниження якості науково-методичних розробок, оскільки відсутність дійсної автономії вузів у виборі стратегічних напрямків і наявність «головних» вузів формує стійку, одноманітну методологію, що не піддається сумнівам. Спроба самостійного критичного перегляду рекомендованих тем та напрямків вузом надзвичайно утруднена та потребує тривалих погоджень із галузевим міністерством. З цієї причини, наприклад, в Україні, так і не створені національні керівництва з клінічних дисциплін, що постійно доповнюються, перевидаються. У бібліотеках різних ВНЗ домінують підручники, розроблені професорсько-викладацьким

складом цих ВНЗ. Вони фактично канонізовані і «свіжому вітру змін» там не місце.

5.8.4 Інтернаціоналізація – необхідний крок у збереженні системи вищої медичної освіти в Україні

5.8.4.1 Що таке інтернаціоналізація вищої освіти?

Інтернаціоналізація вищої освіти (ІВО) є продовження сучасного процесу глобалізації економік, політик, господарській діяльності і культури різних країн в загальносвітову наднаціональну систему. Глобалізація торкнулася й інтеграції національних систем освіти у світове освітнє середовище. Виклик часу – гармонійне поглиблення міжнародного співробітництва у сфері освіти. Тому для вітчизняної системи вищої медичної освіти інтернаціоналізація є першочерговим завданням. І це не данина моді: досвід провідних навчальних закладів показує їхнє зростання конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Одним з наслідків сучасної глобалізації стає неминуча інтеграція національних університетів до світового освітнього середовища: поглиблення міжнародного співробітництва у сфері освіти – це головна тенденція сьогодення. Тому серед низки першочергових завдань української вищої школи особливою актуальністю відрізняється розширення процесу інтернаціоналізації вітчизняних вишів. Тобто ініціація заходів, спрямованих на побудову міжнародного партнерства, проведення студентських обмінів, відкриття відділень за кордоном тощо. І все це не просто гарний тренд: цей процес безпосередньо впливає на якість освіти та стає одним з ключових чинників конкурентоспроможності та ефективності навчального закладу.

Місія інтернаціоналізації полягає в тому, щоб підбадьорювати, підтримувати та гарантувати постійне покращення якості та релевантність університетів та інших вищих навчальних закладів через справді міжнародну, незалежну та об'єктивну, згідно з контекстом, точну та сувору оцінку якості,

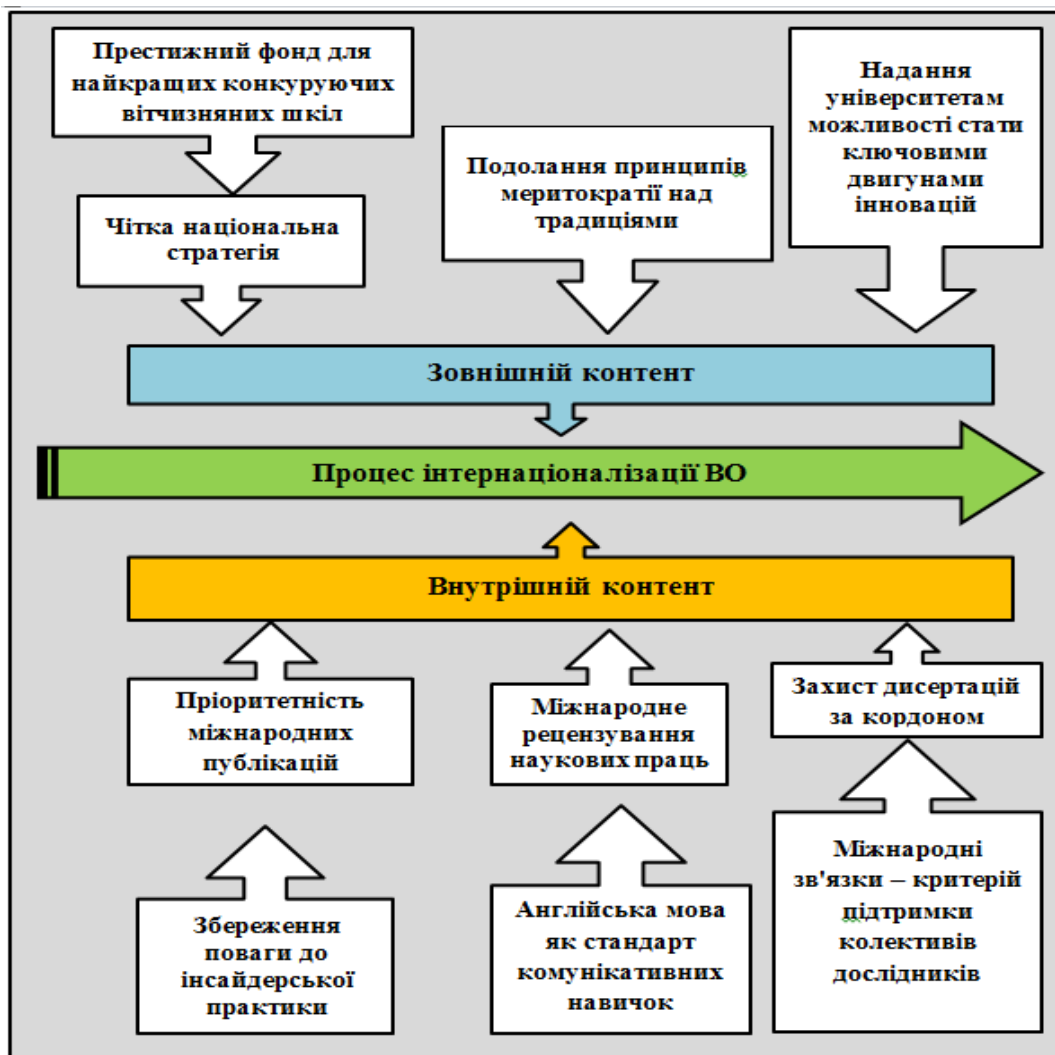
надавши рекомендації на замовлення, включаючи найкращих експертів даної галузі та зосередившись на розвитку якісної культури.

Потрібна активна робота у сфері розробки стратегії ІВО для українських медичних вузів. Ця стратегія має захоплювати весь ланцюжок освітніх процесів: селективний відбір абітурієнтів, сучасні політики у складанні освітніх програм, їх компетентну оцінку та запровадження у практику міжнародних аудитів третьої сторони (сертифікаційних незалежних аудитів). Такий підхід зобов'язує вузи безперервно слідувати у фарватері сучасних ідей та технологій, шукати та знаходити виходи у практичну медицину та медичну індустрію.

Слабкою стороною українських медичних вишів, що виявляється при міжнародній рейтинговій оцінці, є неповнота їхньої «третьої місії», за яку вищі навчальні заклади отримують до 30% рейтингового балу. Ця місія полягає в оцінюванні внеску ВНЗ у соціально-економічний розвиток країни та регіонів, у розвиток системи освіти, суспільно значущі проекти [385].

Облік міжнародними аудиторами «третьої місії» стимулює керівництво вишів до пошуку, розробок, впровадження та підтримки інноваційних підходів у науці, педагогіці та практиці, до академічного та студентського підприємництва, співпраці зі страховими компаніями, інноваційними центрами, державним сектором та неурядовими товариствами.

Необхідно розуміти, що реформування системи вищої освіти в нашій країні не починається з «чистого листа». Гігантський досвід розвинених країн Європи, Азії та Америки пропонує різні, перевірені часом моделі найму іноземних дослідників, спеціалістів та студентів. Вивчення досвіду інтеграції Польщі до системи європейської вищої освіти показує необхідність виконання низки принципів, що відображено на малюнку 1.

Малюнок 1. Зовнішній та внутрішній контенти інтернаціоналізації вищої освіти в Україні

Потрібно розуміти, що інтернаціоналізація вищої освіти в країні – це не акція, не тимчасове явище, а довгострокова пріоритетна політика на рівні уряду. Урядова підтримка у вигляді грантів для викладачів та спеціальних заохочувальних стипендій для студентів, додаткових каналів фінансування вишів, що виходять на міжнародну арену, відіграватиме вирішальну роль.

Подібний підхід до освітнього менеджменту, на думку польських колег [386], дозволить на практиці «інтернаціоналізувати» вуз, сприятиме переміщенню як вітчизняних, так і іноземних студентів, забезпечить «достатні державні інвестиції для підтримки інтернаціоналізації діяльності в галузі у галузі наукової діяльності».

Не можна не погодитися з думкою голови національної агенції щодо забезпечення якості вищої освіти України С. Квіта (2022,) про те, що «Інтернаціоналізація має сприйматися не як бюрократична «зовнішня» вимога до якості, а як єдина можливість бути контекстуальним на світовій арені. У цьому сенсі на перший план виходять необхідність інтенсифікації міжнародного академічного співробітництва, широке вивчення та використання іноземних мов, зокрема створення англомовного середовища в українських університетах» [387].

5.8.4.2 Значення міжнародної акредитації для установ ВО в Україні

Торкаючись питання незалежної акредитації українських вузів, необхідно зазначити, що, починаючи з 2008 року, в ОНМедУ було розпочато роботу зі створення локальної системи управління якістю, що спирається на рекомендації міжнародних стандартів якості серії ISO 9001.

Керівництво департаменту управління якістю медичної допомоги при МОЗ України активно підтримало ці актуальні розробки. Було прийнято наказ МОЗ України №166 «Концепція якості» [388]. Як показала подальша доля цієї ініціативи – вона увійшла у суперечність із застарілими догмами освіти в медичних вузах, з існуючим і досі академічним інбридингом і зазнала низки не кращих трансформацій.

В останні роки зростаюча кількість університетів та вищих навчальних закладів Польщі, Молдови, України шукає міжнародної акредитації. Практика показала, що така акредитація отримана не всіма, тому що зазвичай вибір був обмежений іноземними стандартами і процедурами, а також експертами з однієї країни.

Нині в Україні працює низка вагомих незалежних міжнародних сертифікаційних компаній, які виконують аудит освітніх технологій. Бюро Верітас, агенція EQAA та інші органи пропонують якісну інституційну акредитацію вузів, під час якої адміністрація та весь професорсько-викладацький склад вузів отримують повне уявлення про Стандарти та рекомендації щодо

гарантій якості в Європейському просторі вищої освіти, розроблені в контексті Болонського процесу.

Основні труднощі залучення іноземних викладачів та студентів до освітньої системи України полягають у нестабільності політичного, економічного та соціального життя в країні. З цієї причини залучення іноземців на довгостроковій основі зараз є спірною та малоімовірною можливістю. Проте міжнародний досвід свідчить і про ефективність короткострокових обмінів між викладачами та студентами для розвитку вищої освіти, підвищення рейтингової значущості того чи іншого вишу.

Одним із шляхів інкорпорування національної системи освіти може стати створення при вузах академічних центрів із підтримки інтернаціоналізації (ЦПІ). Основною функцією подібних центрів буде реальна підтримка викладачів та студентів, які приїжджають з обміну до нас з-за кордону, надання їм допомоги в адаптації до особливостей суспільного життя та до системи освіти в Україні. Ці ж міжвузівські ЦПІД мають здійснювати підтримку міжнародного дослідницького співробітництва, а також через соціальні системи проводити політику підтримки та стимулювання інтернаціоналізації вищої освіти. Привабливість таких центрів та ефективність їхньої діяльності істотно підвищиться, якщо місцеві органи влади та зацікавлені організації візьмуть участь у їх створенні або стануть засновниками ЦПІ.

Таким чином, підбиваючи підсумки аналізу існуючої системи вищої освіти, можна зробити висновок про те, що в умовах затяжній нестабільної обстановці, що триває третій рік, інтернаціоналізація вищої освіти (ІВО) – єдиний вихід, щоб врятувати національні педагогічні кадри, зберегти студентство, зберегти контакти з міжнародною університетською спільнотою та продовжувати удосконалювати підготовку педагогічних кадрів та освітніх технологій. Подібний хід розвитку дозволяє зберегти принципи Болонської системи: академічну мобільність, академічну доброчесність, адекватність інформаційних навантажень та вимог до професійної компетентності.